

УДК 94 : 355.48(477.44) «1944/1945»

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-hist-2024-spec-1>**Войнаровський Анатолій,**

кандидат історичних наук,
доцент кафедри культури, методики навчання історії
та спеціальних історичних дисциплін,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
voinarovskiy95@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9413-2025

Жмуд Наталка,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри культури, методики навчання історії
та спеціальних історичних дисциплін,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
zmudnataalka@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7463-918X

ВІННИЧЧИНА ЗАВЕРШАЛЬНОГО ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 1944–1945 РР.: СОЦІАЛЬНО-ГОСПОДАРСЬКЕ СТАНОВИЩЕ

Актуальність вітчизняних історичних досліджень Другої світової війни останнім часом істотно зросла, що зумовлено цілою низкою чинників. Зокрема, для формування національної свідомості необхідна українська візія трагічних подій 1939–1945 рр. До обігу вводяться нові джерела, які істотно змінюють уявлення про плин історичних подій, конструйованих у парадигмі ідеології СРСР. Також значними чинниками є потужне продукування країною-агресором (російською федерацією) численних стереотипних міфів про Другу світову війну та відверта дискредитація українства у найрізноманітніших аспектах: знівельована роль українців у розгромі нацизму (нічого не важить), українці суцільно співпрацювали з нацистським режимом та інші фальсифікації, окремі з яких будуть спростовуватися у цій статті.

Однією з найменш досліджених сторінок є соціально-економічне життя на теренах українських земель після вигнання нацистських окупантів та їхніх союзників. Більшою мірою висвітлено життя в умовах окупації, а реалії того, що відбувалося після відновлення комуністичної влади, висвітлено ще за радянськими стереотипами. Тому завданням цієї розвідки є висвітлення особливостей життя мешканців Вінницької області після вигнання нацистських та румунських окупаційних військ.

Завершальний етап Другої світової війни на теренах Вінниччини був пов'язаний із низкою подій, які не всі були належно висвітлені в історичних працях. Після визволення краю від окупантів відновлювалася влада більшовиків, і дискусійним питанням, вартим уваги, був прихід визволителів чи заміна одних окупантів іншими. Здійснювалися планові заходи у різних сферах: мобілізація, виявлення колаборантів та націоналістів, відновлення діяльності господарських інституцій. Важливим предметом дослідження у публікації є порівняльний аналіз соціально-економічного становища краю на початковому етапі війни у 1939–1941 рр. та відповідно у її завершальній фазі 1944–1945 рр.

Ключові слова: Вінницька область, Друга світова війна, демографія, економіка, селянське господарство, соціальна структура.

Постановка проблеми. В умовах російсько-української війни значно актуалізувалася проблематика подій Другої світової війни з численними спробами фальсифікації з боку російської федерації. Окрім того, не досить належно в історичних дослідженнях висвітлено життя в тилу після вигнання нацистських окупантів та їхніх союзників і реалії відбудови комуністичної влади та становище людей.

Аналіз джерел та останніх публікацій. Джерельна база дослідження містить уперше введені в науковий обіг документи фондів Державного архіву Вінницької області (ДАВіО), які дають можливість простежити характерні боки розвитку соціально-господарської ситуації, що склалася на теренах Вінницької області у 1944–1945 рр. Зокрема, використано документи Виконкому Вінницької обласної ради депутатів трудящих (Ф. 2700), Вінницького обласного статистичного управління (Ф. Р. 2355), Вінницького обкому КП(б)У (Ф. П. 136.)

В історіографії радянської доби налагодження господарського життя висвітлено у довідково-енциклопедичному виданні «Історія міст і сіл Української РСР. Вінницька область». Наголошувалося на збитках, завданих нацистськими та румунськими окупантами. Указувалося, що зруйновані всі підприємства, зокрема Вінницький суперфосфатний та моторемонтний заводи, швейна та взуттєва фабрики. У сільському господарстві вивезли або знищили 4670 тракторів, 840 комбайнів, сотні сільськогосподарських машин, 345 тис голів великої рогатої худоби (далі – ВРХ), 450 тис свиней, 178 тис коней, 151 тис овець. Зруйновано всі машинно-тракторні станції (далі – МТС). У селах спалено 44 230 будинків, із них 4 868 виробничого призначення. Загальна сума збитків становила 24, 1 млрд карбованців. Героїзувалася Постанова ЦК ВКП (б) від 21 серпня 1943 р. «Про невідкладні заходи по відбудові господарства в районах, визволених від німецької окупації». Зазначалася «героїчна» відбудова з допомогою «братніх» республік, але не було жодного підтвердження фактажем за винятком загальних декларацій.

Для аналізу стану сільського господарства Вінниччини після вигнання нацистських окупантів має велике значення дослідження Ю. Зінька (Зінько Ю., 1999). Перші кроки у відбудові обласного центру висвітлюють В. Воловик та Ю. Степаненко (Воловик В., 1994). Відбудову залізничного транспорту в Україні та на теренах Вінницької області ґрунтовно розглядає І. Мазило (Мазило І., 2004). Долю оstarбайтерів та проблему їх адаптації після повернення з нацистської неволі та особливості військової кампанії у звільненні Вінниччини від нацистів досліджує С. Гальчак, який приділяє значну увагу питанням повсякдення оstarбайтерів (Гальчак С. Д., 2004; Гальчак С. Д., 2005). Ю. Ніколаєць досліджує одну з важливих проблем – проведення мобілізації мешканців Вінниччини у 1944 р. до Червоної Армії (Ніколаєць Ю., 2003). У цілому маємо зауважити, що дослідження звільнення Подільського краю у період завершення ХХ – початку ХХІ ст. є значним, але ще за традицією радянської історіографії зберігалася використання ustalених дефініцій та суджень, які вимагають суттєвого переосмислення.

Із сучасних досліджень, що стосуються порушеної теми, варто виділити роботи О. Мельничука та Т. Мельничук (Мельничук Т., 2020), Б. Романюка (Романюк, 2016), О. Коляструк (Коляструк, 2012), А. Войнаровського (Войнаровський А., 2020; Войнаровський А., 2021), П. Кравченка (Кравченко П., 2022). Указані автори аналізують окремі боки економічного життя мешканців Вінниччини, їхнього повсякдення, здійснюють компаративістику соціально-економічного становища початку 1941 р. та 1944 р., розглядають питання відносин із партійно-советськими установами й каральними органами. Загальна характеристика ситуації, що склалася на завершення Другої світової війни в Україні й сільському господарстві, зокрема, дається у праці В. Даниленка (Даниленко В. М., 2005).

Мета статті – на основі нових архівних джерел дати характеристику і проаналізувати головні тенденції та характерні риси сільського господарства Вінниччини в останній рік Другої світової війни.

Виклад основного матеріалу. Відразу після відновлення радянської влади з початку квітня регіон розглядався керівництвом як об'єкт із вилучення ресурсів для потреб фронту. Так, за розпорядженням Виконкому Вінницької обласної ради депутатів трудящих від 18 квітня 1944 р. видано постанову про негайну заготівлю 4 987 тис пудів зернових. А 30 квітня 1944 р. видано постанову про термінову заготівлю картоплі (не вказано обсягу) та 5 тис т бобових для

мешканців Москви¹. На тлі критичної руйнації щойно звільненої від нацистів Вінниччини, яка потребувала негайної економічної допомоги, вичавлювання більшовиками практично останніх життєво важливих ресурсів виглядало вкрай цинічно й жорстоко – цілком у загарбницькому дусі.

В офіційних звітах указувалося, що завдяки партійному керівництву наприкінці 1944 р. відновили роботу 30 цукрових заводів, 2 м'ясокомбінати, 7 консервних заводів, 16 електростанцій, 15 спиртових заводів. Окрім того, Вінницька область брала шефство над трестами Донбасу «Радянськвугілля» і «Дзержинськвугілля», на шахти виїхали 4 тис. колгоспників Вінниччини. Завдяки «мудрості» обкому партії на завершення 1944 р. в області відновлено 1 936 колгоспів, 84 МТС, 6 машинно-тракторних майстерень, відбудовано 5,5 тис. житлових будинків. Показовим прикладом «потьомкінського села» була відбудова села Криштопівка Дашівського району. Зазначено, що після каральної акції нацистів із 360 будівель залишилося лише 13, а вже на початок 1945 р. переважно завдяки «комуністам і комсомольцям» відбудовано 254 приміщення. Насправді, за даними статистичного управління Вінницької області, по всьому Дашівському району було реставровано, відновлено і збудовано 237 будівель (місцевими установами – 161, індивідуально – 76). Також акцентувалося на перевиконанні планів колгоспами і підприємствами².

Влада мусила дбати і про відновлення повноцінного виробництва для подальшого пограбування, тому в постанові Вінницького облвиконкому від 3 серпня 1944 р. наголошувалося на мобілізації колгоспників для додаткових робіт із відновлення цукрової промисловості та другорядних залізничних колій³.

Окремий інтерес викликає термінове розпорядження уповноваженого Держплану СРСР по Вінницькій області щодо проведення негайного обліку населення за статевими та віковими критеріями. Передбачалося подати відомості, дотримуючись таких вікових критеріїв за роками народження: до 3 років (1941–1944 рр.); 4–7 років (1937–1940 рр.); 8–11 років (1933–1936 рр.); 12–13 років (1931–1932 рр.); 14–15 років (1929–1930 рр.); 16–17 років (1927–1928 рр.), 18–24 років (1920–1926 рр.); 25–49 років (1895–1919 рр.); 50–54 років (1890–1894 рр.); 55–59 років (1885–1889 рр.); 60 років і старше (1884 року і раніше)⁴. Такий тип детального вікового обліку населення було проведено навесні 1939 р. (Войнаровський А., 2016), тому постає питання: чи не варто це розглядати як чергову підготовку до продовження війни? Очевидно, влада рахувала можливі перспективи нового продовження конфлікту та рахувала, на який людський потенціал і коли вона може розраховувати.

Упродовж літа–осені 1944 р. провели й реєстрацію населення за професійною занятістю. Особливістю обліку воєнної доби була примітка «відсутні», тобто йшлося про мобілізованих до збройних сил, тимчасово евакуйованих та безвісти зниклих. Абсолютну більшість становили колгоспники – 1 876 795 («відсутні» – 402 824 особи); в одну категорію були об'єднані робітники, службовці та кооперовані кустарі – 126 378 («відсутні» – 18 532); одноосібники та некооперовані кустарі – 13 507 («відсутні» – 2 378); тимчасові мешканці – 13 606 («відсутні» – 853). Загалом було зафіксовано наявних із відсутніми – 2 030 286 осіб; відсутніх – 424 587 осіб; реально наявних – 1 605 699 мешканців⁵. Якщо звернути увагу на кількість відсутніх станом на початок січня 1945 р. та проаналізувати невизначену кількість загиблих із Вінницької області в

¹ Державний архів Вінницької області – (далі ДАВіО). Ф. Р. 2700. Оп. 5. Арк. 15. Постановления и распоряжения СНК СССР и ЦК ВКП (б). Исполком Винницкого областного совета депутатов трудящихся.

² ДАВіО. Ф. Р. 2700. Оп. 5. Арк. 11. Постановления и распоряжения СНК СССР и ЦК ВКП (б). Исполком Винницкого областного совета депутатов трудящихся

³ ДАВіО. Ф. Р. 2700. Оп. 5. Арк. 15. Постановления и распоряжения СНК СССР и ЦК ВКП (б). Исполком Винницкого областного совета депутатов трудящихся.

⁴ ДАВіО. Ф. Р. 2355. Оп. 4. Од. зб. 387. Арк. 46. Уповноважений Держплану при РНК СРСР по Вінницькій області.

⁵ ДАВіО. Ф. Р. 2355. Оп. 4. Од. зб. 387. Арк. 42. Уповноважений Держплану при РНК СРСР по Вінницькій області.

роки війни, яка коливається від 405 тис до 446 тис осіб, то можна припустити, що це і є показник реальних утрат.

Істотно скорочується кількість розлучень, статистичні дані 1945 р. демонструють: на 11 723 шлюби припало 32 розлучення. Усього за статистичними даними станом на 1 січня 1945 р. населення Вінницької області становило: чоловіки – 547 316 осіб; жінки – 1 058 383 особи; усього – 1 605 699 осіб, відповідно частка чоловіки/ жінки становила від 34,1% до 65,9%⁶.

Значний інтерес викликають дані статистичного обліку худоби з особистих господарств колгоспників за 1944 р.⁷. Зокрема, цікавий зріз постає після проведення порівняльного аналізу даних офіційної радянської статистики періоду напередодні німецької окупації та після її завершення.

Таблиця 1

Вінницька область. Стан обліку худоби особистих господарств колгоспників на 1 липня 1944 р.

Рік	Сільських рад	Колгоспних господарств (колгоспників)	ВРХ	Корів	Свиней	Кози, ягнята
1944 липень	1 192	485 132	364 805	210 481	103 568	104 936
1941 січень	1 201	444 529	326 919	236 049	243 863	78 754

У нижній горизонтальній стрічці для проведення порівняльного аналізу вказані дані за підсумками 1940 р. станом на 1 січня 1941 р. (Войнаровський А., 2016). Порівнюючи дані після «чорних» днів окупації наруги та грабунків, маємо такі показники. Кількість сільських рад зменшилася несуттєво, лише на 9 одиниць. Але варто врахувати, що минуло лише три місяці від вигнання окупантів, і за даними, де було знищено частково 159 та повністю 18 сіл, це не має різкого контрасту. Інший показник показує зростання по селах за добу окупації більше ніж на 40 тис особистих господарств, тобто сім'ї дорослих дітей відокремлювалися від батьків. Порівняно з 1941 р. зменшується кількість корів, але істотно зростає загальна кількість великої рогатої худоби. Майже вдвічі з 1941 р. зменшується кількість свиней, натомість на 25% зростає кількість кіз та овець. Цитуючи дані радянської історичної науки («Історія міст і сіл УРСР. Вінницька область»), що «було вивезено 345 тисяч голів ВРХ, 450 тисяч свиней, 178 тисяч коней, 151 тисячу овець», то варто констатувати стрімке зростання тваринництва в роки окупації.

Звіт щодо промислового розвитку Вінницької області за 1944 р. відображав такі показники: валовий продукт по промисловості становив 181 961 крб., для порівняння приводять дані за 1926/1927 рр. (із 1960-х років класичним стане порівняння з 1913 р.), де валовий продукт промисловості в аграрному Поділлі становив 45 523 крб. Згідно зі статистикою по Вінницькій області, на завершення 1944 р. діяло 407 підприємств, на яких працювало 12 076 робітників (за улюбленим підрахунком радянських марксистів – у середньому 30 осіб на підприємство), 40 електростанцій – 319 працюючих, 8 торф'яних родовищ – 188 робітників, 14 підприємств лісової галузі – 968 працівників⁸.

Отже, основою економіки області було сільське господарство, де й трудилась абсолютна більшість. Відновлюючи адміністративний устрій, було створено 45 районів. При райвиконкомах створювалися земвідділи, які під партійним контролем керували та через колгоспи і державні закупівлі та займи вилучали продовольство із села. Станом на 1944 р. Вінницька область адміністративно поділялася на райони: Барський, Бершадський, Брацлавський, Вінницький,

⁶ ДАВіО. Ф. Р 2355. Оп. 4. Од. зб. 422. 156 арк., Арк. 4-7.

⁷ ДАВіО. Ф. Р 2355. Оп. 4. Од. зб. 272. Матеріали обліку худоби колгоспників станом на 01.07.1944. Арк. 6

⁸ ДАВіО. Ф. Р 2355. Оп. 4. Од. зб. 32. Арк. 136. Головні підсумки промисловості за 1944 р. (Уповноважений Держплану при РНК СРСР по Вінницькій області) 9, арк. 30–31.

Вороновицький, Гайсинський, Дашівський, Джулинський, Джуринський, Жмеринський, Іллінецький, Козятинський, Калинівський, Комсомольський, Копайгородський, Крижопільський, Липовецький, Літинський, Могилів-Подільський, Монастирищенський, Муровано-Куриловецький, Немирівський, Ободівський, Ольгопільський, Оратівський, Піщанський, Плисківський, Погребищенський, Самгородоцький, Ситковецький, Станіславчицький, Теплицький, Томашпільський, Тростянецький, Тульчинський, Турбівський, Тиврівський, Уланівський, Хмільницький, Чернівецький, Чечельницький, Шаргородський, Шпиківський, Ямпільський, Яришівський та міста Вінницю і Могилів-Подільський⁹.

По Вінницькій області на 1944 р. комуністична влада запланувала збір зернових в обсязі 328 404 т, який було перевиконано на 104, 7%, тобто зібрали 344 133 т. Не виконали план 10 із 45 районів, найгірший показник (72,7%) мав Копайгородський район¹⁰. Але такий результат не став тривожним сигналом для влади, оскільки наступного року обсяг збільшили до 352 590 т. Незважаючи на те, що було здано лише 259 381 т (72,2% від плану), комуністичні керманічі на 1946 р. знову збільшили план і отримали ще менше – 57,2%¹¹.

Щодо заготівлі м'яса, шкір, вовни, то по 1944 р. маємо лише фактаж, а по 1945 р. показники становлять від 73% до 89%, проте не за рахунок колгоспів, а завдяки закупівлі у селян за демпінговими цінами¹².

Установлені виробничі нормативи для колгоспів не виконувалися. Для прикладу, середньорічний удій молока на фуражну корову становив 1 095 л, а фактично виконувався в середньому по області на 526 л, норма настригу вовни на одиницю була 3 кг, фактично – 1,4 кг; яйцєносність на курку – 180 штук, фактично – 96 штук, середній валовий вихід меду з вулика 32 кг, фактично – 0. Урожайність зернових за норми 9,1 ц з 1 га становила лише 3,4 ц¹³.

Жалюгідною була оплата праці колгоспника: у 1944 р. в середньому вона становила 18 коп. за трудовень та 150 г зерна. В окремих випадках заможні колгоспи давали солону, овочі, олію. Значно більшу оплату, з додатковими доплатами та приписками отримували голови колгоспів, агрономи, зоотехніки, рахівники¹⁴. У 1945 р. ситуація лише погіршилася, до того ж суттєво, і в усіх районах.

Звітна відомість статистичного управління Вінницького облвиконкому вказувала на наявність майже 1 млн 370 тис колгоспників, із них жінки становили 83,7%, діти і підлітки віком із 12 до 16 років – майже 9%¹⁵.

Значно кращим було становище працівників МТС: простий робітник отримував зарплатню від 103 карбованців на місяць, а кваліфікований фахівець (інженер) – до 585 карбованців¹⁶.

Значно вищою, ніж у колгоспників, була оплата праці робітників радгоспів, у 1944 р. вона становила від 167 до 560 карбованців. Радгоспи Вінниччини поділялися за підпорядкуванням. Так, були радгоспи наркомату сільського господарства СРСР зернових. До них відносилися: 1) «Ударник», село Гоноратка Оратівський район; 2) «Гроза Капіталу», Жмеринський район; 3) «Імені Дзержинського», село Заруддя, Оратівський район; 4. Село Новофастів, Погребищенський район¹⁷.

Відповідно НКСГ (наркомат сільського господарства) УРСР підпорядковувались зерновий радгосп імені Сталіна Літинського району. Відомству НКХП (наркомату харчової промисловості)

⁹ ДАВіО. Ф. Р 2355. Оп. 8. Од. зб. 3. Арк. 1.

¹⁰ Там само. Арк. 2..

¹¹ Там само.

¹² Там само. Арк. 3.

¹³ ДАВіО. Ф. Р 2355. Оп. 8. Од. зб. 11., Арк. 23–30.

¹⁴ ДАВіО. Ф. Р 2355. Оп. 8. Од. зб. 5. 160 арк. Сводные годовые отчёты по колхозам области за 1944 г. Арк 28.

¹⁵ ДАВіО. Ф. Р.2355 Оп. 8. Спр. 1. 174 арк. Статистичне управління Вінницької області. Відділ сільського господарства. Річний звіт по колгоспам за 1944 р. Арк. 2.

¹⁶ ДАВіО. Ф. Р.2355 Оп. 5. Спр. 440. 98 арк./ Статистичне управління Вінницької області. Підсумкові матеріали по обліку праці в МТС Вінницької області. 01.06.1944 25. 11. 1945 рр. Арк. 10-11.

¹⁷ ДАВіО. Ф. Р.2355 Оп. 5. Спр. 446. 117 арк./ Статистичне управління Вінницької області. Звіти по праці та заробітній платні радгоспів за 1944 р., Арк. 1.

СРСР було підпорядковано 28 цукробурякових радгоспів по Вінницькій області. НКХП УРСР були підпорядковані сади-радгоспи: с. Ведмеже Вушко, Вінницький район; с. Чернятин, Жмеринський район; с. Комарівці, Барський район; с. Копайгород, Барський район; м. Могилів-Подільський; с. Рахни, Шпиківський район; с. Федорівка, Шаргородський район; с. Строїнці, Тиврівський район; Дмитрівка, Піщанський район; Білки, Ситковецький район. Хмельовий радгосп у селі Сигнал Козятинського району був підконтрольний НКХП СРСР. Загальносоюзному керівництву підпорядковувалися селекційні станції, що прирівнювалися до радгоспів: 1) Іллінецька; 2) Уладово-Люлинецька (Калинівський район); Немерчанська (Копайгородський район). Відгодівельні пункти: 1) Юрковецький (Яришівський район); 2) Похольницький (Вінницький район) та підсобні господарства: 1) Голяки (Калинівський район); 2) Держпланконюшня (Вороновиця)¹⁸.

Отже, абсолютна більшість селянства Вінниччини працювала в колгоспах. Зрозуміло, що після війни головний тягар сільського господарства переважно несли жінки. Колгоспники отримували мізерну платню. Відомості по оплаті у колгоспах, МТС та радгоспах руйнують усталений міф радянської доби про три рівних соціальних прошарки: робітництво, селянство та інтелігенцію. Навіть серед селян відстежується досить суттєва майнова диференціація, яка була встановлена державою.

Здійснити порівняльний аналіз довоєнного становища краю та після визволення від нацистської окупації дає змогу складений паспорт Вінницької області, де порівнюються демографічні та господарські дані 1944 та 1939 рр. Населення скоротилося з 2 345 097 осіб до 1 711 564 (тобто на 633 533, коли говоримо про втрати у воєнні роки близько 446 тис осіб). Окрім того, є розбіжності між партійними і статистичними документами. Адже статистичні документи вказують реально наявних 1 605 699 мешканців, тобто ще на майже 105 тис осіб менше, звісно, варто брати до уваги і мобілізованих, і евакуйованих, але розбіжності у цифрах ставлять питання. За обліком число радгоспів із 43 зросло до 44. Число МТС за партійним паспортом залишалося сталим – 84, а от за звітом статистичного управління їх налічувалося лише 8. Скоротилося число колгоспів із 1 959 до 1 939, але збільшилася кількість колгоспних дворів – із 463 766 до 490 629. Такі показники вказують на відповідні тенденції: якщо до війни залишалися одноосібні господарі, незважаючи на репресивно-каральну практику влади, то за статистикою 1944 р. одноосібників фактично немає, з іншого боку, влада провела укрупнення колгоспів¹⁹.

Із підприємств Вінницької області більшість пов'язана із сільським господарством та невеликі за кількістю працівників: млини механічні, водяні та вітрякові, крупорухи, кузні, майстерні транспортного інвентарю, олійні, слюсарні. Значна частина підприємств існували формально, про що і вказувала статистика.

Висновки. Таким чином, становище соціально-господарського життя після окупації на теренах Вінницької області позначалося відверто грабіжницьким характером із боку комуністичного режиму. Офіційні радянські історичні публікації не висвітлювали реальний стан справ, маскуючи під прославленням героїзму та трудових звитяг пограбування та нещадну експлуатацію мирних мешканців. Незважаючи на труднощі хлібозаготівель 1944 р., які проявилися у невиконанні плану в 10 районах, відсутності будь-яких капіталовкладень у сільське господарство у 1944–1945 рр., було завищено план, що стане однією з головних причин трагедії Голоду 1946–1947 рр. Становище населення погіршилося, зазнаючи докорів із боку влади за перебування в окупації та вимушену працю у цих умовах на окупаційний режим. Спекулюючи гаслами «все для перемоги», в українських селян відбирали останнє, часто-густо використовуючи його для укріплення своїх політичних позицій узагалі за межами країни. Заявлена так звана допомога у відбудові була міфом радянської ідеології.

¹⁸ ДАВіО Ф. Р.2355 Оп. 5. Спр. 446. 117 арк./ Статистичне управління Вінницької області. Звіти по праці та заробітній платні радгоспів за 1944 р., Арк. 6-9.

¹⁹ ДАВіО. Ф. П. 136. Оп. 21. Од. зб. 76. 13 арк. Вінницький обком КП (б) У. Паспорт Вінницької області, Арк. 1-3.

За роки війни суттєво зменшилося доросле чоловіче населення, що теж позначилося на якості та характері життя мешканців Вінниччини.

1944–1945 рр. не стали очікуваним покращенням життя, яке багато хто пов'язував із закінченням війни. Відновлення комуністичної влади виразно підкреслило соціально-економічну неефективність державного управління сільським господарством, переважну більшість якого на Вінниччині становили колгоспи. Фактична відсутність оплати селянської праці зумовила її низьку продуктивність. З іншого боку, жорсткий тоталітарний тиск та загроза репресій створювали безвихідну ситуацію та стагнацію для більшості мешканців краю. Даний період характеризують як відбудову, але доречно вести мову про повоєнне виживання та загострення кризових явищ.

Список використаних джерел та літератури

Войнаровський А., 2021. Становище селянства Вінниччини у 1944–1945 рр. / *Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Матеріали XXXIII Вінницької Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції 24 вересня 2021 р.* / Ред. кол. : Ю. А. Зінько (відп. ред.) та ін. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2021. 193–198.

Войнаровський А. В., 2016., Мазур І. В. Окремі аспекти життя населення Вінниччини на початковому етапі Другої світової війни 1939–1941 рр. *Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Матеріали XXVII Всеукраїнської Вінницької наукової історико-краєзнавчої конференції. 7–8 жовтня 2016 р. Вінниця, 2016.* 319–324.

Воловик В., 1994. Степаненко Ю. Перші кроки відбудови Вінниці після звільнення від німецько-фашистських окупантів (1944–1945 рр.) *Матеріали II Всеукраїнської історико – краєзнавчої конференції «Вінниця: минуле і сучасне», присвяченої 50-річчю визволення м. Вінниці від німецько-фашистських загарбників. Вінниця, 1994.* 83–85.

Гальчак С. Д., 2004. «Східні робітники» Поділля у Третньому Рейху. Вінниця: Книга-Вега, 2004.

Гальчак С. Д., 2005. *Визволення Вінниччини від нацистських загарбників.* Вінниця: Книга-Вега, 2004.

Даниленко В. М., 2005. Повсякденне життя українських селян у повоєнний період (1945–1955 рр.). *Україна в ХХ ст.: культура, ідеологія, політика.* Вип. 9. 3–18.

Зінько Ю., 1994. Вклад населення Вінниці у перемогу над фашистською Німеччиною. *Матеріали II Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції «Вінниця: минуле і сучасне», присвяченої 50-річчю визволення м. Вінниці від німецько-фашистських загарбників. Вінниця, 1994.* 77–80.

Зінько Ю. А., 1999. Сільське господарство Вінниччини в період німецької окупації (1941–1944). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Збірник наукових праць.* Вип. 2. 78–86.

Коляструк О. А., 2012. Повсякденне життя українського суспільства у перші повоєнні роки (1944–1947). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія.* Вип. 20. 131–136.

Кравченко П., 2023. Мельничук О. Сільське господарство Вінниччини у 1945 р.: характерні риси, тенденції розвитку. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Збірник наукових праць.* Вип. 45. 112–119.

Мазило І., 2004. Наслідки фашистської окупації і початок відбудовчих робіт на транспорті України 1943–1944 рр. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Збірник наукових праць.* Вип. 2. Вінниця. 34 – 35.

Мельничук О., 2020. Мельничук Т. Повсякденне життя колгоспного селянства Поділля у повоєнний період (1944–1953) (на матеріалах колгоспу «Червоний промінь» с. Мельниківці). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Збірник наукових праць.* Вип. 32. 52–63.

Ніколаєць Ю., 2005. Підготовка поповнення до Червоної Армії в Україні на початку війни СРСР та Німеччини. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Збірник наукових праць.* Вип. 2. 126–132.

Ніколаєць Ю., 2003. Підготовка поповнення до Червоної Армії під час визволення України. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Збірник наукових праць.* Вип. 1. Вінниця. 22–24.

Петрова А., 2005. Становище на Поділлі в роки німецької окупації (1941–1944 рр.) *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Збірник наукових праць.* Вип. 2. 266–271.

Пшук І., 1994. Звільнення Вінниці від німецько-фашистських загарбників. *Матеріали II Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції «Вінниця: минуле і сучасне», присвяченої 50-річчю визволення м. Вінниці від німецько-фашистських загарбників. Вінниця.* 64–67.

Темченко О., 1994. Тема визволення Вінниччини від фашистських загарбників (1943–1944 рр.) у мемуарній літературі. *Матеріали II Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції «Вінниця: минуле і сучасне», присвяченої 50-річчю визволення м. Вінниці від німецько-фашистських загарбників. Вінниця.* 73–75.

Anatolii Voynarovskiy, Natalka Zhmud

VINNYTSIA OBLAST AT THE FINAL PERIOD OF WORLD WAR II 1944–1945: SOCIO-ECONOMIC SITUATION

The relevance of domestic historical studies of the Second World War has increased significantly recently, and this is due to a number of factors. In particular, for the formation of national consciousness, for which a Ukrainian vision of the tragic events of 1939–1945 is necessary. New sources are introduced into circulation that significantly change the perception of the course of historical events constructed in the paradigm of the ideology of the USSR. Also, a significant factor is the powerful production by the aggressor country (the Russian Federation) of a whole series of stereotypical myths about the Second World War and the open discrediting of Ukrainians in various aspects – the role of Ukrainians in the defeat of Nazism is of no importance, Ukrainians fully cooperated with the Nazi regime and other falsifications, separate from which will be refuted in this article.

One of the least researched pages is the socio-economic life on the territory of the Ukrainian lands after the expulsion of the Nazi occupiers and their allies, life under the conditions of occupation is covered to a greater extent, and the realities of what happened after the restoration of communist power are covered according to Soviet stereotypes. Therefore, the task of this intelligence is to highlight the peculiarities of life of residents of Vinnytsia region after the expulsion of the Nazi and Romanian occupying forces.

The final stage of the Second World War on the territory of Vinnytsia was associated with a number of events, not all of which were adequately covered in historical works. After the liberation of the region from the occupiers, the power of the Bolsheviks was restored, and a debatable question that deserves attention is the arrival of the liberators, or the replacement of some occupiers by others? Planned measures were carried out in various areas – mobilization, identification of collaborators and nationalists, restoration of economic institutions. An important object of research in the publication is a comparative analysis of the socio-economic situation of the region at the initial stage of the war in 1939–1941 and, accordingly, its final phase in 1944–1945.

Key words: Vinnytsia region, World War II, demography, economy, peasant economy, social structure.

References

Voynarovskiy A., 2021. Stanovyshche selyanstva Vinnychchyny u 1944–1945 rr. [The situation of the Vinnytsia peasantry in 1944–1945] *Vinnychchyna: mynule ta s'ohodennya. Krayeznavchi doslidzhennya. Materialy KHKHKHIII Vinnyts'koyi Vseukrayins'koyi naukovoyi istoriko-krayeznavchoyi konferentsiyi 24 veresnya 2021 r. Red. kol. : YU. A. Zin'ko (vidp. red.) ta in. Vinnytsya: Nilan-LTD. 193–198* (In Ukrainian).

Voynarovskiy A. V., 2016. Mazur I. V. Okremi aspekty zhyttya naseleennya Vinnychchyny na pochatkovomu etapi Druhoyi svitovoyi viyny 1939–1941 rr. [Certain aspects of the life of the population of Vinnytsia at the initial stage of the Second World War 1939–1941] *Vinnychchyna: mynule ta s'ohodennya. Krayeznavchi doslidzhennya. Materialy XXVII Vseukrayins'koyi Vinnyts'koyi naukovoyi istoriko-krayeznavchoyi konferentsiyi. 7–8 zhovtnya 2016 r. Vinnytsya, 319–324* (In Ukrainian).

Volovyk V., Stepanenko Yu., 1994. Pershi kroky vidbudovy Vinnytsi pislya zvil'nennya vid nimets'ko-fashyst-s'kykh okupantiv (1944–1945 rr) [The first steps of the reconstruction of Vinnytsia after liberation from the German-fascist occupiers (1944–1945)] *Materialy II Vseukrayins'koyi istoriko-krayeznavchoyi konferentsiyi «Vinnytsya: mynule i suchasne», prysvyachenoyi 50-richchyu vyzvolennya m. Vinnytsi vid nimets'ko-fashyst-s'kykh zaharbynykiv. Vinnytsya.* 83–85 (In Ukrainian).

Hal'chak S.D., 2004. «Skhidni robotnyky» Podillya u Tret'omu Reykhu [Eastern workers" of Podillia in the Third Reich] *Vinnytsya: Knyha-Veha.* 344 (In Ukrainian).

Hal'chak S.D., 2005. Vyzvolennya Vinnychchyny vid natsyst-s'kykh zaharbynykiv [Liberation of Vinnytsia from the Nazi invaders]. *Vinnytsya: Knyha-Veha, 2004. 2 vyd.: dopovn., pererobl. Vinnytsya: Knyha-Veha, 416* (In Ukrainian).

Danylenko, V.M., 2005. Povsyakdenne zhyttya ukrayins'kykh selyan u povoyennyi period (1945–1955 rr.) [Everyday life of Ukrainian peasants in the post-war period (1945–1955)]. *Ukrayina v XX st.: kul'tura, ideolohiya, polityka. Vyp. 9. 3–18* (In Ukrainian)

Zin'ko Yu. A., 1999. Sil's'ke hospodarstvo Vinnychchyny v period nimets'koyi okupatsiyi (1941–1944) [Agriculture of Vinnytsia in the period of German occupation (1941–1944)] *Naukovi zapysky Vinnyts'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhayla Kotsyubyns'koho. Seriya: Istoriya. Vyp. 2. Zbirnyk naukovykh prats' Za zah. red. P.S. Hryhorchuka. Vinnytsya: VDP. 78–86* (In Ukrainian).

Zin'ko Yu., 1994. Vklad naselennya Vinnytsi u peremohu nad fashyst's'koyu Nimechchynoyu [The contribution of the population of Vinnytsia to the victory over fascist Germany] *Materialy II Vseukrayins'koyi istoryko – krayeznavchoyi konferentsiyi «Vinnytsya: mynule i suchasne», prysvyachenoyi 50-richchyu vyzvolennya m. Vinnytsi vid nimets'ko-fashyst-s'kykh zaharbnikiv. Vinnytsya. 77–80* (In Ukrainian).

Kolyastruk, O.A., 2012. Povsyakdenne zhyttya ukrayins'koho suspil'stva u pershi povoyenni roky (1944–1947). [Everyday life of Ukrainian society in the first postwar years (1944–1947)]. *Naukovi zapysky Vinnyts'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhayla Kotsyubyns'koho. Seriya: Istoriya. Vyp. 20. 131–136* (In Ukrainian).

Mazylo I., 2004. Naslidky fashyst's'koyi okupatsiyi i pochatok vidbudovchykh robot na transporti Ukrainy 1943–1944 rr. [Consequences of the fascist occupation and the beginning of reconstruction works on the transport of Ukraine in 1943–1944] *Aktual'ni problemy vitchyznyanoi ta vsesvitn'oyi istoriyi Zbirnyk naukovykh prats'. Vyp. 2. Vinnytsya S. 34–35* (In Ukrainian).

Melnychuk, O. & Melnychuk T., 2020. Povsyakdenne zhyttya kolhospnoho selyanstva Podillya u povoyennyi period (1944–1953) (na materialakh kolhospu «Chervonnyy promin») s. Melnykivtsi. [Everyday life of the collective farm peasantry of Podillia in the post-war period (1944–1953) (based on the materials of the collective farm "Chervonnyy Promin" in the village of Melnykivtsi)] *Naukovi zapysky Vinnyts'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhayla Kotsyubyns'koho. Seriya: Istoriya. Vyp. 32. 52–63* (In Ukrainian).

Nikolayets' Yu., 2005. Pidhotovka popovnennya do Chervonoyi Armiyi v Ukraini na pochatku viyny SRSR ta Nimechchyny. [Preparation of recruitment to the Red Army in Ukraine at the beginning of the war between the USSR and Germany.] *Naukovi zapysky Vinnyts'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhayla Kotsyubyns'koho. Seriya: Istoriya. Vyp. 2. Zbirnyk naukovykh prats' Za zah. red. Y.A. Zin'ka. Vinnytsya: VDP. 126–132* (In Ukrainian).

Nikolayets' Yu., 2003. Pidhotovka popovnennya do Chervonoyi Armiyi pid chas vyzvolennya Ukrainy [Preparation of recruitment to the Red Army during the liberation of Ukraine] *Aktual'ni problemy vitchyznyanoi ta vsesvitn'oyi istoriyi Zbirnyk naukovykh prats'. Vyp. 1. Vinnytsya. 22–24* (In Ukrainian).

Pavlo Kravchenko, Oleh Melnychuk., 2023. Sil's'ke hospodarstvo Vinnychchyny u 1945 r.: kharakterni rysy, tendentsiyi rozvytku [Agriculture of Vinnytsia in 1945: characteristic features, development trends] *Naukovi zapysky Vinnyts'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhayla Kotsyubyns'koho. Seriya: Istoriya. Vyp. 45. Zbirnyk naukovykh prats' Za zah. red. O. A. Mel'nychuka. Vinnytsya: VDP. 112–119* (In Ukrainian).

Petrova A., 2005. Stanovyshche na Podilli v roky nimets'koyi okupatsiyi (1941–1944 rr.) [Stanovyshche in Podilla during the years of German occupation (1941–1944)] *Naukovi zapysky Vinnyts'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhayla Kotsyubyns'koho. Seriya: Istoriya. Vyp. 2. 266–271* (In Ukrainian).

Pshuk I., 1994. Zvil'нення Vinnytsi vid nimets'ko-fashyst-s'kykh zaharbnikiv [The liberation of Vinnytsia from the German-fascist invaders] *Materialy II Vseukrayins'koyi istoryko-krayeznavchoyi konferentsiyi «Vinnytsya: mynule i suchasne», prysvyachenoyi 50-richchyu vyzvolennya m. Vinnytsi vid nimets'ko-fashyst-s'kykh zaharbnikiv. Vinnytsya. 64–67* (In Ukrainian).

Temchenko O., 1994. Tema vyzvolennya Vinnychchyny vid fashyst-s'kykh zaharbnikiv (1943–1944 rr.) u memuarney literaturi [The theme of the liberation of Vinnytsia from the fascist invaders (1943–1944) in memoir literature] *Materialy II Vseukrayins'koyi istoryko-krayeznavchoyi konferentsiyi «Vinnytsya: mynule i suchasne», prysvyachenoyi 50-richchyu vyzvolennya m. Vinnytsi vid nimets'ko-fashyst-s'kykh zaharbnikiv. Vinnytsya. 73–75* (In Ukrainian).